

УДК 338.001.36:330.342

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/191-55>**Біль М.М.**

доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
Державна установа "Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долішнього Національної академії наук України"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4979-4019>

Bil Mariana

State Institution "M.I. Dolishniy Institute of
Regional Research of the NAS of Ukraine"

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ТА СУСПІЛЬСТВА: РЕТРОСПЕКТИВА І СУЧАСНІ ПРІОРИТЕТИ ДОСЛІДЖЕНЬ¹

У статті здійснено ретроспективний аналіз наукових досліджень трансформації в сферах розвитку економіки і суспільства. Простежено перехід від базового розгляду трансформації в умовах зародження ринкових відносин до поступового зростання впливу процесів інтеграції, глобалізації й технологізації, а в соціальному вимірі – ефективності використання людської праці та міграції. Виявлено переважання в сучасних дослідженнях впливу цифровізації та політики сталого розвитку. Аналізування ретроспективи досліджень трансформації економіки і суспільства дозволило визначити її зміст, ключові ознаки, відмінність від суміжних понять системних змін та виокремити критерії класифікації. Результати дослідження є основою для актуалізації проблематики трансформації економіки і суспільства для України в умовах глобальної нестабільності та безпекових загроз.

Ключові слова: трансформація, структурні зміни, ринкова економіка, праця, цифровізація, глобалізація, сталий розвиток.

TRANSFORMATION OF ECONOMY AND SOCIETY: RETROSPECTIVE AND CURRENT RESEARCH PRIORITIES

The article is devoted to the deepening of the theoretical foundations of research on the transformation of the economy and society, which are based on a retrospective analysis of the factors (contexts) of transformational changes and the determination of modern priorities in the conditions of global instability and security challenges of the development of Ukraine. The relevance of transformation research for Ukraine during the difficult period of the Russian-Ukrainian war is due to the need to define targeted changes and ways to ensure them, which will strengthen the stability and possibilities of economic and social recovery. Theoretical methods of analysis and generalization are used to review economic studies on transformation issues with a high citation index. This makes it possible to reveal the chronology of research on transformation issues – from the formation of a market economy to the strengthening of the influence of globalization, digitalization and sustainable development policy. Particular attention is paid to the social dimension of research, which reveals the influence of human labor and its efficiency, population migration on transformational changes. The meaning of transformation is determined as a regular, targeted and regulated process that modifies existing and creates new systems that exert lasting effects on other phenomena and processes in the unity of changes. The key features of transformation are singled out, namely changes and development of systems, process nature, target regulation and self-regulation, institutional support, time measurement, duration, stability and consistency of changes. The difference between transformation and related systemic processes, in particular modernization, revolution, reform and development, is substantiated. Taking into account the types of transformation that are studied in world and domestic science, classification criteria for its analysis are proposed – by object, space, nature, spheres, consequences and scales. The criterion of the sphere makes it possible to distinguish economic, social, scientific-technical, cultural and administrative transformations and to determine the perspective of scientific research on transformation in the social context in the projection of Ukraine's recovery.

Keywords: transformation, structural changes, market economy, labor, digitalization, globalization, sustainable development.

JEL classification: A11, B25, J01, O1

Постановка проблеми. Трансформаційні зміни в економіці та суспільстві є актуальним об'єктом наукових досліджень, починаючи з 50х років ХХ століття. В Україні проблематика трансформації актуалізувалась з кінця 90х років у період становлення ринкової економіки й демократизації суспільства. Допоки в світовій науці акценти зміщувались на вищі цілі трансформаційного переходу, в Україні проблематика трансформації економіки й суспільства з врахуванням викликів інтеграційної прогресивізації продовжувала зберігати

свою актуальність. Надалі ситуацію змінила криза, пов'язана з пандемією COVID-19, та зростаюча глобальна безпекова нестабільність через російське вторгнення в Україну й інші міждержавні конфлікти. Відтак, сучасні дослідження трансформації економіки й суспільства набувають нового практичного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана стаття узагальнює хронологію досліджень трансформації економіки й суспільства на основі огляду праць іноземних та українських авторів. Серед провідних

¹ Статтю підготовлено в межах НДР «Трансформація ринку праці Карпатського регіону України в перспективі повоєнного відновлення» (№ державної реєстрації 0124U000984)

іноземних учених, які в своїх працях заклали методологічні основи дослідження трансформації, варто відзначити К. Поланьї [1], Й. Шумпетера [2] (перші публікації щодо трансформації) та М. Сирквіна [3] (закономірності структурних змін). Окремо виділено широко цитовані праці, присвячені соціальним аспектам трансформації – П. Дракера [4], Б. Гансена [5], Л.Р. Нгаї і К. Піссарідеса [6], М. Макмілан і Д. Родріка [8] (вплив праці людини на трансформаційні зміни), Е. Гранде і Х. Крізі [7] (міграційні детермінанти трансформації). Серед досліджень сучасних пріоритетів трансформації звернено увагу на праці К. Фольке, Т. Елмквіста, Л. Гундерсона, С. Карпентера [10], Д. Абсона, Й. Фішера, Дж. Левентон [11], Дж. Сакса, Г. Шмідта-Трауба [12] (вплив сталого розвитку), Дж. Віала [13] (вплив цифровізації).

Для формулювання змісту трансформації, критеріїв її класифікації враховано висновки таких українських учених, як О. Антохова [17], О. Баранов [22; 23], В. Брич [18], Є. Івченко [14], Е. Ковтуненко [20], М. Пампура [21], П. Пивовар [19], М. Хаустова [15], В. Храпкіна [16].

Оскільки умови глобальної нестабільності й безпекові виклики розвитку України актуалізують наукові дослідження трансформації економіки та суспільства, здійснені напрацювання потребують доповнення новим поглядом крізь призму практичного досвіду та управління.

Мета статті полягає в поглибленні теоретичних засад дослідження трансформації економіки й суспільства, що базуються на ретроспективному аналізі чинників (контекстів) трансформаційних змін та визначенні сучасних пріоритетів в умовах глобальної нестабільності й безпекових викликів розвитку України.

Виклад основних результатів дослідження. Огляд іноземних та вітчизняних праць на предмет трансформації вказує, що перші з них (К. Поланьї, Й. Шумпетера [1; 2]) стосувались визначення змін в умовах становлення ринкових відносин. Їх праці заклали основи для формування проблематики наукових досліджень структурних змін при переході економік на вищі рівні розвитку – від натурального сільського господарства до більш сучасної, урбанізованої та індустріально-різноманітної економіки виробництва і послуг. Одна з фундаментальних і широко цитованих праць на предмет закономірностей структурних змін – авторства М. Сирквіна [3].

Одночасно з ринковими змінами розвивалась методологія дослідження трансформації суспільства. Зокрема, вирізнявся контекст використання людської праці (перші дослідження П. Дракера [4]). Найбільш ґрунтовними й широко цитованими в цьому плані дослідженнями стали праці Б. Гансена (емпірична оцінка продуктивності праці та її впливу на структурні зміни [5]) та К. Піссарідеса і Л.Р. Нгаї (побудова багатогалузевої моделі зростання, що враховує структурні зміни внаслідок міжгалузевого перерозподілу робочої сили [6]). Апробація методик та досвід розвинутих держав підтвердили вагомість якісних аспектів використання праці для трансформації, що забезпечує економічне зростання і розвиток. Розроблені в 2000х роках методики згаданих авторів досі слугують основою для аналізування трансформації в сучасних умовах.

Надалі дослідницький фокус почав зміщуватись на впливи глобалізації й інтеграції. Соціальний контекст досліджень сформував міграціологічний напрям. З тверджень авторитетної праці учених Х. Крізі, Е. Гранде та ін., міграція й інтеграція постали новими формами конкуренції, які виникають при глобалізації та мають суттєвий вплив на національний політичний, економічний і культурний простір [7].

Зростання міграції актуалізувало дослідження її впливу на трансформаційні зміни. Так, у широко цитованій праці М. Макмілан та Д. Родріка 2010х років піднімається питання продуктивності праці та її впливу на структурні зміни в контексті переходу країн до вищих рівнів розвитку. Автори емпірично довели, що прогресивні структурні зміни гальмує трудова міграція з низькопродуктивних секторів одних держав у високопродуктивні сектори інших; натомість гнучкість внутрішнього ринку праці та нижчі міграційні втрати сприяють структурним змінам, що прискорюють економічне зростання [8].

Таким чином, ретроспектива економічних досліджень трансформації вказує на їх витоки з ідей еволюційного розвитку до посилення ролі людської праці як рушія прогресивних змін з врахуванням викликів глобалізації й міждержавного перерозподілу трудового потенціалу.

На сьогодні основний фокус економічних досліджень трансформації в іноземній науковій літературі спрямований на визначення впливу технологічного прогресу (цифрової трансформації), зеленого переходу, а також умов нестабільності (COVID-19, кризи вартості життя, наслідків міждержавних конфліктів і воєн), що підтверджують пріоритети Звіту Всесвітнього економічного форуму 2023 року [9].

Залишається високим інтерес до вивчення впливів цілей сталого розвитку на трансформацію в різних сферах. Як зазначають автори К. Фольке, Т. Елмквіст, Л. Гундерсон, С. Карпентер та ін. в одній з найбільш цитованих праць, досвід використання природних ресурсів вимагає фундаментальних і глобальних змін у мисленні та практиці управління навколишнім середовищем, що враховує нелінійність розвитку природних і соціальних систем [10]. У даному контексті можна говорити про цільову спрямованість трансформації на позитивні наслідки в досягненні цілей сталого розвитку.

Вартими уваги є висновки вчених Д. Абсона, Й. Фішера, Дж. Левентон та ін. щодо необхідності «трансформаційних втручань» у досягнення цілей сталого розвитку, що підкреслює змістовність трансформації як цільового регульованого впливу [11].

Авторитетною серед сучасних досліджень на предмет трансформаційних пріоритетів в умовах сталого розвитку є праця Дж. Сакса, Г. Шмідта-Трауба та ін.: учені обґрунтовують шість «модулів» сталого розвитку, серед яких виділено цілі, що мають пряме відношення до соціальної сфери – доступна освіта, здоров'я, добробут та демографічне відтворення населення [12].

Провідний сучасний науковий напрям формують дослідження цифрової трансформації, в зміст якої апріорі закладаються позитивні зміни. У цитованій праці Дж. Віала зміст цифрової трансформації визначається як процес, спрямований на покращення об'єкта через зміни його властивостей завдяки поєд-

нанню з інформаційними, обчислювальними, комунікаційними і зв'язковими технологіями [13, с. 120]. Водночас впливи нестабільності вказують, що трансформація – не завжди про позитивні зміни, через що необхідно говорити про її наслідковість як окреме дослідницьке завдання.

Ретроспектива досліджень трансформації економіки й суспільства в Україні показує, що вони набули постійного характеру з 2000х років, у дечому зберігаючи паралелі з прогресивними ідеями світової науки, але в більшості – наздоганяючи їх через обмеження в аналітичній базі радянського періоду. З 2000х років почав формуватись потужний науковий напрям досліджень структурної трансформації економіки України, представлений численними публікаціями в контексті ринкових змін, впливу євроінтеграції, технологізації, сталого розвитку. Економічні дослідження доповнювали напрацювання вчених з суміжних галузей знань (політології, історії, соціології та ін.), формуючи методологію транзитології.

У дослідженнях українських учених-економістів «трансформація» розглядається з різними акцентами, що необхідно врахувати при формулюванні її дефініції та виявленні ключових ознак:

- трансформація – процес перетворення і становлення системи [14];
- трансформація – докорінні зміни сутності об'єкта в цілому чи окремих його складових під дією внутрішніх і зовнішніх чинників [15, с. 76; 16, с. 26];
- трансформація – причинно обумовлений, інституційно ініційований процес реалізації інструментів впливу за різними етапами [17, с. 69; 18, с. 13];
- трансформація – процес, що характеризується етапами активізації «трансформатора», початку змін, переходу в стан біфуркації, формування нової системи або «відкату» в попередній стан (з деформованими характеристиками), як результат становлення оновленої або якісно нової системи [19, с. 95].

Враховуючи наведені дефініції, під *трансформацією* пропонуємо розуміти закономірний та (або) цільовий і регульований процес, що модифікує існуючі та (або) створює нові системи, які здійснюють тривалі

впливи на інші явища і процеси в єдності змін. Трансформації притаманні *ознаки*: зміни (перетворення) та розвиток систем; процесний характер; цільова регульованість та (або) саморегульованість; інституційне забезпечення; часова вимірність; тривалість змін; усталеність і наслідковість змін.

Поняття трансформації чітко пов'язане з процесами модернізації (модифікації, адаптації), революції та еволюції. Трансформація – цільовий процес, у значній мірі обумовлений зовнішніми впливами, хоча внутрішні закони саморегулювання теж зберігають дію; модернізація – зміна старих складових системи новими; еволюція – це закономірні зміни, які відбуваються «природним» чином; революція – це швидкі зміни, які часто відбуваються вибухово та супроводжуються «насиленням» [20, с. 26]. Модернізацію також визначають як необхідну складову трансформації, що забезпечує розвиток суспільства на засадах стійкості [21, с. 197].

Якщо термін «модернізація» набув пікового використання в англійських джерелах у 80х роках ХХ століття, то «трансформація» зберігає свою найвищу актуальність з 2000х років, постійно зростаючи після 1945 року, тобто завершення Другої світової війни. Це підтверджує, що термін *трансформації* *якнайкраще розкриває характер і потребу змін в умовах відновлення та розвитку за поставленими цілями.*

Рис. 1 схематизує відмінність трансформації від згаданих термінів дослідження системних змін.

Дослідження трансформації – це завжди про усталені зміни, виявлення яких потребує застосування певних критеріїв. Огляд наукових джерел дозволяє виділити наступні *класифікаційні критерії аналізування трансформації*:

- за об'єктом – всі явища і процеси, що набувають системних ознак;
- за простором – глобальна, інтеграційна, міждержавна, національна, регіональна, локальна, особистісна трансформація;
- за характером – динамічна, прискорена трансформація;
- за сферами: *економічна трансформація* – ринкова, структурна (за сферами, галузями, видами еко-

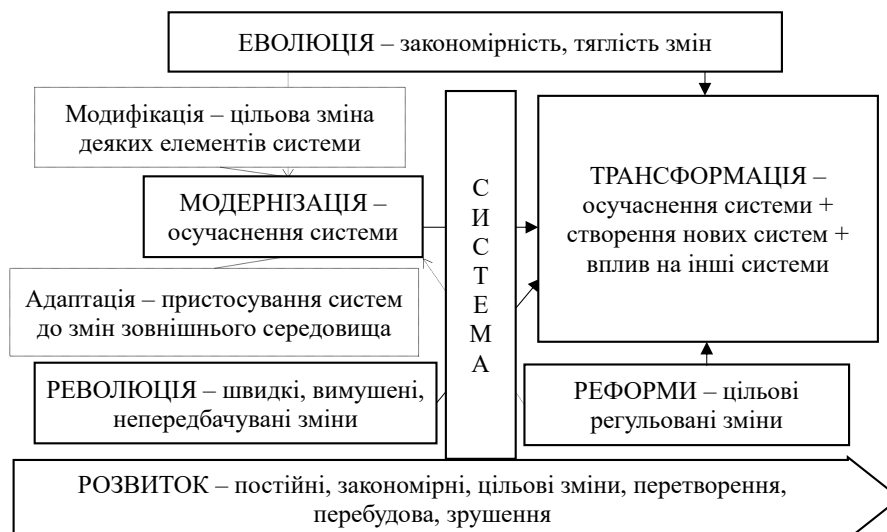

Рис. 1. Відмінність трансформації від основних термінів дослідження системних змін

Джерело: авторська розробка

номічної діяльності), фінансова, конкурентна (лідерства), ресурсна (за рушійними силами економічного розвитку), виробнича (в способах організації виробництва), в підприємстві (бізнес-моделей, управління персоналом), споживча та ін.; *соціальна трансформація* – класова, за показниками рівня (якості) життя, добробуту, інституційна (в плані виникнення соціальних інститутів); в широкому сенсі – зміна властивостей соціальних систем для нівелювання негативного впливу цивілізаційних викликів, збереження життєдіяльності та забезпечення якості життя населення [22, с. 18]; *науково-технічна трансформація* – технологічна (за технологічними укладами), інноваційна, цифрова (впровадження в різні сфери людської життєдіяльності Інтернет-технологій, Інтернету речей (IoT), Industry 4.0, робототехніки, штучного інтелекту, Big Data, «хмари» та ін. [23]); *культурна трансформація* – ціннісна, поведінкова, просторова (організація культурного простору) та ін.; *управлінська трансформація* – політична, правова; пріоритетів, підходів, механізмів управління;

– за наслідками – конструктивна, нейтральна, деструктивна трансформація;

– за масштабами – трансформація як поточний процес, трансформаційний потенціал (актуально розглядати в окремих сферах трансформації, зокрема цифрової як масштабуючого процесу, наслідки якого можуть змінюватись).

Наслідковість трансформації залежить від збалансованості змін у різних сферах, через що в її дефініції зазначено про «єдність змін». Не можуть цільові зміни досягатись в одній сфері без потрібних змін в інших. У такому разі виникають дивергенції, дисбаланси, асиметрії і т. д. як усередині системи, що трансформується, так і в інших системах або системах вищого порядку.

Висновки. Таким чином, дослідження трансформації економіки й суспільства є надзвичайно ємним проблемним завданням. «Трансформація» як міждисциплінарне поняття має специфіку використання залежно від сфери досліджень, однак схоже трактування його змісту. Це регульований або саморегульований процес, орієнтований на певні цілі. Для України в складних обставинах активної фази російсько-української війни дослідження трансформаційних змін набувають нової актуальності, зважаючи на цілі збереження державності, територіальної цілісності та перспективи європейської й євроатлантичної інтеграції. Трансформація має визначати цілі розвитку різних сфер, серед яких високої вагомості набуває соціальна. Збереження людського потенціалу є одним з ключових завдань відновлення й подальшого економічного розвитку України. Тому наступні праці автора будуть присвячені дослідженню особливостей трансформаційних змін суспільства та їхнього впливу на соціально-трудоу сферу як ключового чинника відновлення економіки України.

Список використаних джерел:

1. Polanyi K. *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*, 2nd ed. Beacon Press, Boston, 2001. 317 p.
2. Schumpeter J.A. Theoretical Problems of Economic Growth. *Journal of Economic History*. 1947. Vol. 7. P. 1–9.
3. Syrquin M. Chapter 7 Patterns of structural change. *Handbook of Development Economics*. Elsevier, 1988. Vol. 1. P. 203–273. DOI: [https://doi.org/10.1016/S1573-4471\(88\)01010-1](https://doi.org/10.1016/S1573-4471(88)01010-1)
4. Drucker P. *Landmarks of Tomorrow: a report on the new post modern world*. Reprint. Transaction Publishers, 1996. 270 p.
5. Hansen B.E. The New Econometrics of Structural Change: Dating Breaks in U.S. Labour Productivity. *Journal of Economic Perspectives*. 2001. № 15(4). P. 117–128. DOI: <https://doi.org/10.1257/jep.15.4.117>
6. Ngai L.R., Pissarides C. A. Structural Change in a Multisector Model of Growth. *American Economic Review*. 2007. № 97(1). P. 429–443. DOI: <https://doi.org/10.1257/aer.97.1.429>
7. Kriesi H., Grande E., Lachat R. et al. Globalization and the transformation of the national political space: Six European countries compared. *European Journal of Political Research*. 2006. № 45(6). P. 921–956. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2006.00644.x>
8. McMillan M., Rodrik D. *Globalization, structural change and productivity growth*. № w17143. National Bureau of Economic Research, 2011. 84 p.
9. Future of Jobs Report 2023. Insight report, may 2023. The World Economic Forum. 296 p. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf
10. Folke C., Carpenter S., Elmqvist T., Gunderson L., Holling C. S., Walker B. Resilience and sustainable development: Building adaptive capacity in a world of transformations. *AMBIO: A journal of the human environment*. 2002. № 31(5). P. 437–440. DOI: <https://doi.org/10.1579/0044-7447-31.5.437>
11. Abson D.J., Fischer J., Leventon J. et al. Leverage points for sustainability transformation. *Ambio*. 2017. № 46. P. 30–39. DOI: <https://doi.org/10.1007/s13280-016-0800-y>
12. Sachs J.D., Schmidt-Traub G., Mazzucato M. et al. Six transformations to achieve the sustainable development goals. *Nature sustainability*. 2019. № 2(9). P. 805–814. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41893-019-0352-9>
13. Vial G. Understanding Digital Transformation: A Review and a Research Agenda. *The Journal of Strategic Information Systems*. 2019. № 28. P. 118–144. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jsis.2019.01.003>
14. Івченко Є.А. Трансформація як поняття та підходи до його розуміння в економічному контексті. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5827>
15. Хаустова М.Г. Правова трансформація: теоретичний аспект. Актуальні проблеми сучасного міжнародного права: зб. наук. ст. за матеріалами II Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М.В. Яновського і В.С. Семенова, Харків, 21 листоп. 2016 р.: у 2 ч. Харків, 2016. Ч. 1. С. 75–87.
16. *Трансформація підходів в управлінні та маркетингу у постпандемічний період*: монографія / під заг. ред. д.е.н., проф. Храпкіної В.В., к.е.н., доц. Пічків К.В. Київ : Інтерсервіс, 2022. 282 с.
17. Антохова О.Ю. Інтерферентні реакції регіональних ринків праці на трансформаційні зміни в умовах модернізації. *Науковий Часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія Економіка і право*. 2014. Вип. 24. С. 68–75.
18. Брич В.Я. Трансформація ринку праці та її вплив на рівень життя населення (теорія, методологія, тенденції розвитку): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика». Львів, 2004. 20 с.

19. Пивовар П.В. Трансформація як соціально-економічний феномен. *Економіка та держава*. 2021. № 8. С. 91–97. DOI: <https://doi.org/10.32702/23066806.2021.8.91>
20. Ковтуненко Е.С. Демократія як результат соціальної трансформації: методологічні та концептуальні проблеми вимірювання. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2012. Вип. 14. С. 26–31.
21. Пампура М.В. Модернізація як трансформаційний процес сучасної державно-правової дійсності. *Форум права*. 2016. № 3. С. 194–198. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f3aca29d-e209-4c2d-bd4e-d33c88ea6f79/content>
22. Баранов О.А. Трансформація правових систем – засаднича умова сталого розвитку. *Інформація і право*. 2023. № 2(45). С. 9–32. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.2\(45\).282312](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.2(45).282312)
23. Баранов О.А. *Трансформація: соціальна & цифрова & правова*: монографія у 3-х т. Т. 1. Порятунки цивілізації: економіка результату. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 272 с.

References:

1. Polanyi K. (2001) *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*, 2nd ed. Beacon Press, Boston, 317 p.
2. Schumpeter J. A. (1947) Theoretical Problems of Economic Growth. *Journal of Economic History*, vol. 7, pp. 1–9.
3. Syrquin M. (1988) Chapter 7 Patterns of structural change. *Handbook of Development Economics*. Elsevier, vol. 1, pp. 203–273.
4. Drucker P. (1996) *Landmarks of Tomorrow: a report on the new post modern world*. Reprint. Transaction Publishers, 270 p.
5. Hansen B. E. (2001) The New Econometrics of Structural Change: Dating Breaks in U.S. Labour Productivity. *Journal of Economic Perspectives*, no. 15(4), pp. 117–128.
6. Ngai L. R., Pissarides C. A. (2007) Structural Change in a Multisector Model of Growth. *American Economic Review*, no. 97(1), pp. 429–443.
7. Kriesi H., Grande E., Lachat R. et al. (2006) Globalization and the transformation of the national political space: Six European countries compared. *European Journal of Political Research*, no.45(6), pp. 921–956.
8. McMillan M., Rodrik D. (2011) *Globalization, structural change and productivity growth*, no w17143. National Bureau of Economic Research, 84 p.
9. Future of Jobs Report 2023. Insight report, may 2023 / The World Economic Forum, 296 p. Available at: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf
10. Folke C., Carpenter S., Elmqvist T., Gunderson L., Holling C. S., Walker B. (2002) Resilience and sustainable development: Building adaptive capacity in a world of transformations. *AMBIO: A journal of the human environment*, no. 31(5), pp. 437–440.
11. Abson D. J., Fischer J., Leventon J. et al. (2017) Leverage points for sustainability transformation. *Ambio*, no. 46, pp. 30–39.
12. Sachs J. D., Schmidt-Traub G., Mazzucato M. et al. (2019) Six transformations to achieve the sustainable development goals. *Nature sustainability*, no. 2(9), pp. 805–814.
13. Vial G. (2019) Understanding Digital Transformation: A Review and a Research Agenda. *The Journal of Strategic Information Systems*, no. 28, pp. 118–144.
14. Ivchenko Ye. A. (2015) Transformatsiia yak poniattia ta pidkhody do yoho rozuminnia v ekonomichnomu konteksti [Transformation as a concept and approaches to its understanding in the economic context]. *Efektivna ekonomika*, no. 12. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5827>
15. Khaustova M. H. (2016) Pravova transformatsiia: teoretychnyi aspekt [Legal transformation: theoretical aspect]. Aktualni problemy suchasnoho mizhnarodnoho prava: zb. nauk. st. za materialamy II Khark. mizhnar.-prav. chytan, prysviach. pamiati prof. M. V. Yanovskoho i V. S. Semenova, Kharkiv, Chastyna 1, pp. 75–87.
16. Khrapkina V. V. (ed.), Pichyk K. V. (2022) Transformatsiia pidkhodiv v upravlinni ta marketynhu u postpandemichniy period [Transformation of approaches in management and marketing in the post-pandemic period]. Kyiv, Interservis, 282 p.
17. Antokhova O. Yu. (2014) Interferentni reaktsii rehionalnykh rynkiv pratsi na transformatsiini zminy v umovakh modernizatsii [Interference reactions of regional labor markets to transformational changes in the conditions of modernization]. *Naukovyi Chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova, Seriia Ekonomika i pravo*, vol. 24, pp. 68–75.
18. Brych V. Ya. (2004). Transformatsiia rynku pratsi ta yii vplyv na riven zhytтя naseleння (teoriia, metodolohiia, tendentsii rozvytku) [Transformation of the labor market and its impact on the standard of living of the population (theory, methodology, development trends)]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk: spets. 08.09.01 «Demohrafiia, ekonomika pratsi, sotsialna ekonomika i polityka». Lviv, 20 p.
19. Pyvovar P. V. (2021) Transformatsiia yak sotsialno-ekonomichniy fenomen [Transformation as a socio-economic phenomenon]. *Економіка та держава*, no. 8, pp. 91–97.
20. Kovtunencko E. S. (2012) Demokratsiia yak rezultat sotsialnoi transformatsii: metodolohichni ta kontseptualni problemy vymiriuvannia [Democracy as a result of social transformation: methodological and conceptual problems of measurement]. *Aktualni problemy sotsiolohii, psykhologii, pedahohiky*, vol. 14, pp. 26–31.
21. Pampura M. V. (2016) Modernizatsiia yak transformatsiinyi protses suchasnoi derzhavno-pravovoi diisnosti [Modernization as a transformational process of modern state and legal reality]. *Forum prava*, no. 3, pp. 194–198. Available at: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f3aca29d-e209-4c2d-bd4e-d33c88ea6f79/content>
22. Baranov O. A. (2023) Transformatsiia pravovykh system – zasadnycha umova staloho rozvytku [Transformation of legal systems – a basic condition for sustainable development]. *Informatsiia i pravo*, no. 2(45), pp. 9–32.
23. Baranov O. A. (2022) *Transformatsiia: sotsialna & tsyfrova & pravova* [Transformation: social & digital & legal]. Tom 1. Poriatunok tsyvilizatsii: ekonomika rezultatu. Odessa, Vydavnychiy dim «Helvetyka», 272 p.